

گردشگری شیعی-اسلامی راهکاری در توسعه بیداری اسلامی بین دول مسلمان

پیمان اکبری^۱، محمد نظری^۲

^۱ مربی، مدیریت بازرگانی، دانشگاه پیام نور، ایران

^۲ مربی، مدیریت بازرگانی، دانشگاه پیام نور، ایران

چکیده

زیارت و گردشگری مذهبی که ریشه در باورها و اعتقادات دینی مذهبی در جهان دارد، به مفهوم تخصصی خود و فراتر از وابستگی به زمان و اوقات فراغت، عامل مهم جغرافیای انسانی در شکل گیری مسافرت، ایجاد تمرکز و چشم انداز فرهنگی است. شیعیان به عنوان دومین گروه بزرگ مذهبی در جهان اسلام محسوب می‌شوند که در یک محدوده جغرافیایی خاص خاورمیانه پراکنده شده‌اند و ایران به عنوان هارتلند تشیع بر شیعیان منطقه خاورمیانه و پیرامون آن تاثیر زیادی می‌گذارد. این پژوهش نیز براساس مستندات تاریخی و توصیفی و بر اساس روشی کتابخانه‌ای-تحلیلی به بررسی نقش گردشگری شیعی امام رضا (ع) بر بیداری اسلامی منطقه پرداخته است. بنابراین کشور ایران می‌تواند به عنوان الگویی در تمام زمینه‌ها به خصوص در زمینه انقلاب های اسلامی و بیداری های منطقه قلمداد شود، همچنان که تا حدودی به این فاکتور مهم نائل آمده است. در این بین مشهد مقدس در راستای توسعه گردشگری از مزیت‌های رقابتی برخوردار است و از این رو بهره‌برداری بهینه از جمیع ظرفیت‌های گردشگری آن در چارچوبی شفاف، بلندمدت و پایدار می‌تواند در راستای پیشبرد اهداف توسعه منطقه‌ای و ملی و ایجاد انقلاب‌های سالم اسلامی و به تبع بیداری اسلامی، نقش مهمی ایفا نماید. آمارهای موجود حاکی از آن است که سالانه بیش از ۱۵ میلیون زائر به زیارت امام رضا(ع) در مشهد مقدس می‌شتابند و به همین سبب این شهر یکی از مهمترین شهرهای مذهبی شیعیان محسوب می‌شود و همه ساله علاوه بر ایرانیان، مسافران زیادی از کشورهای منطقه به این شهر سفر می‌کنند و می‌تواند یا برنامه ریزی دقیق بعنوان کانون اصلی وحدت و همگرایی دول شیعی و نیز کانونی برای ایجاد روحیه عشق و توسل و در کنار آن تقویت روحیه انقلابی و بیداری اسلامی در جهان قلمداد شود چنانکه تا حدودی به این وظیفه نیز نائل آمده است؛ چراکه کشور ایران به عنوان اولین کشورهای شوریده علیه حکومت استبداد و استعماری به شمار می‌رود که از پرچم داران بیداری اسلامی در منطقه می‌باشد.

واژه‌های کلیدی: بیداری اسلامی، گردشگری شیعی، امام رضا(ع)، انقلاب اسلامی.

۱- مقدمه

از میان شاخص های حیاتی و نمادین تمدن های دنیای قدیم و جدید، گردشگری تنها نمادی است که گستره جغرافیایی آن را مرزهای سیاسی کشورها، تقسیمات اداری و قلمرو اقتدار قومی تعیین نمی کند (خسروی، ۱۳۸۵). گردشگری مذهبی یکی از اشکال توریسم می باشد که با توجه به شرایط ایران و وجود اماکن مذهبی زیاد لازم است برنامه ریزی دقیق در مورد آن صورت پذیرد (کریمی و هاشمی، ۱۳۸۹). توریسم مذهبی فعالیتی است که افراد گردشگر طی آن از اماکن مذهبی نظیر زیارتگاهها، مقابر، امامزادگان و ... بازدید می کنند. توریسم مذهبی متشکل از دو دسته گردشگر است. دسته اول کسانی هستند که از اماکن مقدس در دین خود بازدید می کنند و فعالیت های این دسته اعمال خاص مذهبی را نیز علاوه بر سایر فعالیت های توریستی در بر می گیرد و دسته دوم گردشگرانی هستند که از اماکن مقدس سایر ادیان دیدن می نمایند^۱. زیارت و گردشگری مذهبی که ریشه در باورها و اعتقادات دینی مذهبی در جهان دارد، به مفهوم تخصصی خود و فراتر از وابستگی به زمان و اوقات فراغت، عامل مهم جغرافیای انسانی در شکل گیری مسافرت، ایجاد تمرکز و چشم انداز فرهنگی است (مومنی و دیگران، ۱۳۸۷). از دیگر سو صنعت گردشگری مذهبی یکی از راهکارهای معرفی هرچه بهتر تاریخ، فرهنگ و ارزش های اعتقادی و همزیستی مسالمت آمیز ادیان در بین کشورها است. به علاوه بقاع متبرکه و اماکن مذهبی علاوه بر قداست و معنویت منحصر به فرد خود، بیانگر آداب و رسوم، باورها و اعتقادات و اندیشه های مردم است (سازمان جهانی جهانگردی، ۱۳۸۱). دین مبین اسلام مکتبی است جامع که در معارف اسلامی برای رفع خستگی و توان بخشی روحی کارهایی را از جمله سفر پیشنهاد کرده است. سفر زمینه ساز پیشرفت های مادی و معنوی و بهره گیری از آداب خوب دیگران است و دیدن عاقبت گذشتگان و علل سقوط آنان. در چهارده قرن پیش و قبل از توسعه گردشگری امروزی، دین اسلام تاکید بسیار زیادی بر سفر کرده است. در دین اسلام گردشگری وسیله ای است برای پرورش قوای جسمانی و روحی و عاملی است برای نشاط و شادابی. قرآن مجید از یک طرف دوران های گذشته را با زمان حاضر و زمان حاضر را با گذشته مرتبط دانسته و پیوند فکری و فرهنگی نسل جدید را با گذشتگان برای درک حقایق لازم می داند و بر این باور تاکید دارد که ارتباط و گره خوردن گذشته و حاضر وظیفه و مسئولیت آیندگان را روشن تر می کند. در همین راستا در بیش از ۲۰ آیه قرآنی سفارش اکید به سیر و سیاحت و گردش در زمین شده است. بر اساس همین آیات، از پیامبر اسلام (ص) و ائمه معصومین (ع) نیز احادیث بسیاری راجع به سیر و سفر آدمی نقل گردیده است و اهمیت بسیاری برای آن قائل شده اند (قربانی و همکاران، ۱۳۹۰). بنابراین بین مقوله گردشگری و اسلام هیچ منافاتی وجود ندارد. در بررسی ها و مطالعات دقیق آیات قرآنی و روایت های اسلامی مشاهده می کنیم که سنگ بنای تمدن اسلامی را همین سیر و سیاحت و گردشگری شکل بخشیده و جغرافیا، تاریخ گردی و زیارت از همان ابتدا مورد توجه مسلمان بوده است. این نوع گردشگری در کشورهای مسلمان پر درآمدترین نوع گردشگری محسوب می شود و تاثیرات مثبت و منفی انکارناپذیری در زمینه های مختلف اقتصادی، اجتماعی و اکولوژیکی داشته است (رجائی ریزی، ۱۳۹۰). بنابراین گردشگری اسلامی دارای تمام مفاهیم و عناصر توسعه پایدار می باشد؛ چراکه دین مبین اسلام، زندگی سعادت مند بشر را در گرو اندیشه های پایدار محیط و انسان می بیند (ولایتی و جمالی نژاد، ۱۳۹۰). قلمرو زندگی شیعیان و فضاهایی که اشغال کرده اند به گونه ای است که می توان آنرا یک واحد جغرافیایی مشخص به شمار آورد. در مرکز این قلمرو، کشور ایران قرار دارد که از حیث فاکتورهای متعدد ی چون جمعیت شیعیان (جمعیت مطلق و درصد)، وسعت، اماکن مقدس و زیارتگاهها، مراجع تقلید شیعه و ... قابل توجه است. از سوئی دیگر، در لایه های اطراف ایران و در کشورهای مثل عراق، بحرین، عربستان، پاکستان، افغانستان، یمن، لبنان و ... که عمدتاً دارای حکومت های سنی اند، گروه هایی از شیعیان به شکل اکثریت یا اقلیت زندگی می کنند که حاشیه ساختار فضایی شیعه به شمار می روند و تحت تاثیر مرکز (ایران) قرار دارند. این گروه ها و جوامع شیعی ماکمل های فضایی ایران محسوب شده و به طور طبیعی بخشی از علائق ژئوپلیتیک این کشور قلمداد می شوند و کشور ایران می تواند به عنوان الگویی در تمام زمینه ها به خصوص در زمینه انقلاب های اسلامی و بیداری های منطقه قلمداد شود.

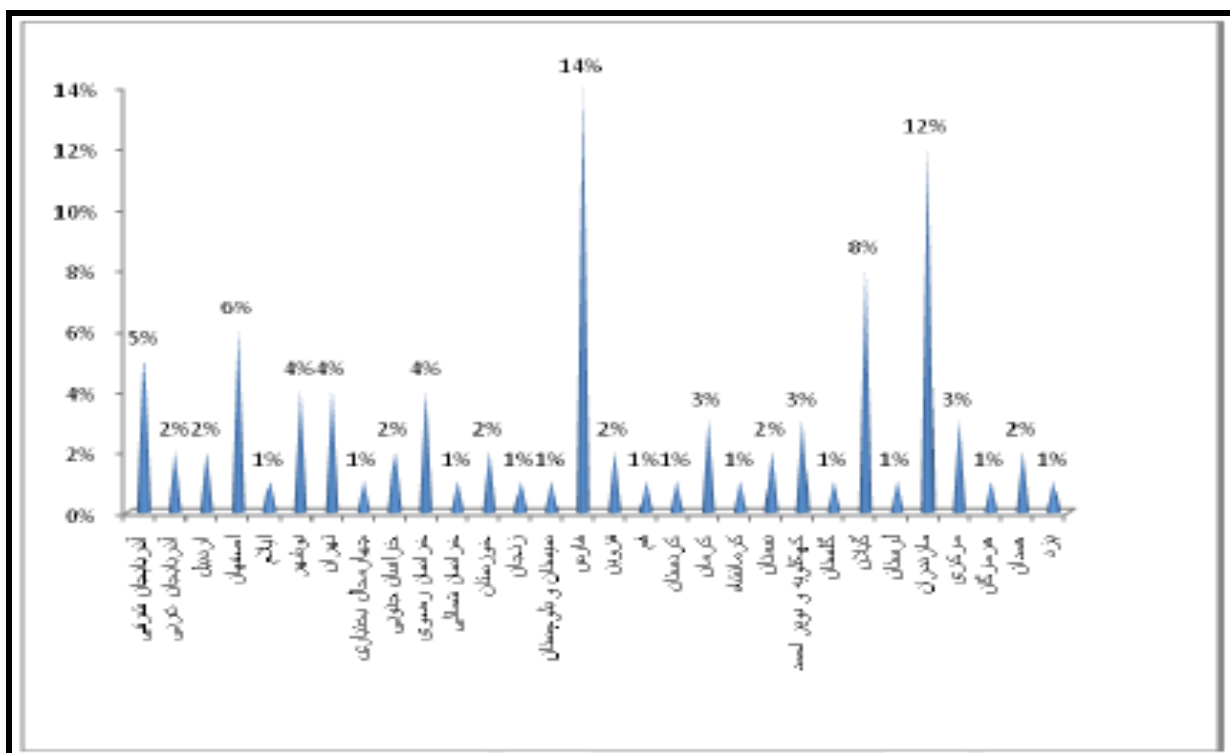
^۱ برای اطلاعات بیشتر مراجعه شود به سایت زیر: www.siahatnoor.com

همچنان که تا حدودی به این فاکتور مهم نائل آمده است. بنابراین ایران علاوه بر برخورداری از موقعیتی استثنایی در منطقه خلیج فارس، از جایگاهی منحصر به فرد در جهان اسلام و محوری ممتاز در دنیای تشیع نیز بهره مند است. این عوامل زمینه را برای مدیریت و رهبری ایران در دنیای شیعه فراهم می‌نماید و همین مساله است که حساسیت ایران را در باره سرنوشت شیعیان جهان توجیه می‌کند. چنین استراتژی با اهمیت و حساسیت در عمل، با توجه به ظرافت‌ها و پیچیدگی‌های سیاسی در خاورمیانه، بدون تردید باید ب‌اساس پژوهش‌های دقیق علمی و دانشگاهی پیگیری شود (احمدی و موسوی، ۱۳۹۰). شیعیان به عنوان دومین گروه بزرگ مذهبی در جهان اسلام محسوب می‌شوند که در یک محدوده جغرافیایی خاص خاورمیانه پراکنده شده‌اند و ایران به عنوان هارتلند تشیع بر شیعیان منطقه خاورمیانه و پیرامون آن تاثیر زیادی می‌گذارد. مولفه زیارت به عنوان حضوری آگاهانه در مراکز مذهبی و دینی با تاریخ تشیع، پیوندی ناگسستنی دارد. اعتقادات اسلامی در گام نخست و علایق شیعی در گام بعدی، فرهنگی را خلق کرده که شاخص آن، عشق و محبت نسبت به نبوت و خاندان امامت است. با چنین پشتوانه فرهنگی و مذهبی، زیارت اماکن مذهبی (ائمه اطهار(ع)) آرزوی هر مسلمان شیعی است. با جستجو در متون دینی، احادیث و کتب ادعیه مذهب تشیع، اهمیت گردشگری مذهبی و ضرورت رفتن به زیارت اماکن مقدسه را مشاهده می‌کنیم. امام رضا(ع) در حدیثی فرمودند: برای هر امامی بر گردن شیعیانش و هوادارانش پیمانی است و از جمله وفا به این پیمان، زیارت قبور آنان است. پس هر کس از روی رغبت، آنان را زیارت کند امامان در روز قیامت شفیع او خواهند بود. تاثیر تشیع در زیارت آستانه‌های مقدس ائمه(ع) و امامزادگان علی‌الخصوص امامزادگانی که صاحب زیارت نامه و شجره نامه بوده، آشکار است. به طوریکه این امامزادگان از نظر مسلمانان شیعه مذهب واجب‌التعظیم محسوب می‌شوند. در این میان توسل به انبیاء، اولیاء و فرزندان آنها در باورهای شیعیان جایگاه ویژه‌ای دارد، به طوریکه شیعیان، به ائمه معصوم(ع) و فرزندان پاک آنها، به عنوان وسیله‌ای برای تقرب به خداوند و شفیع قرار دادن آنان، اعتقاد دارند. با نگاهی به قلمرو جغرافیایی شیعیان، به تعداد مراکز مذهبی و اماکن زیارتی پی می‌بریم. که از مهمترین اماکن زیارتی و مکان‌های مقدس شیعیان عبارتند از: مکه، مدینه، نجف، کربلا، کاظمین، دمشق، مشهد، قم و غیره. ایران به عنوان کانون تشیع، قابلیت بالایی را در جذب و جلب گردشگران مذهبی و زیارتی دارد. در ایران از دیر باز به سبب علاقه خاصی که به خاندان اهل بیت(ع) وجود داشته است. اماکن متبرکه متعددی در گوشه و کنار این مرز و بوم پدید آمده است و این امر به نحوی قابلیت ایجاد مراکز و قطب‌های گردشگری مذهبی را در ایران فراهم نموده است که می‌تواند زمینه ساز تقویت وحدت و یکپارچگی بیشتر کشورهای مسلمان و بخصوص کشورهای شیعی مذهب شود و در قبل آن می‌توان به دستاوردهای مهم انقلاب اسلامی و همچنین معرفی اسلام ناب و بیداری اسلامی اشاره داشت. بنابراین مشهد مقدس در راستای توسعه گردشگری از مزیت‌های رقابتی برخوردار است و از این رو بهره‌برداری بهینه از جمیع ظرفیت‌های گردشگری آن در چارچوبی شفاف، بلندمدت و پایدار می‌تواند در راستای پیشبرد اهداف توسعه منطقه‌ای و ملی و ایجاد انقلاب‌های سالم اسلامی و به تبع بیداری اسلامی، نقش مهمی ایفا نماید.

۲- جایگاه گردشگری مذهبی و زیارتی در نزد شیعیان

همه جوامع شناخته شده بشری از گونه‌ای دین برخوردار بوده و هستند. دین در بردارنده بنیادی‌ترین ارزش‌ها و هنجارهاست و از این رو اعمال و کنش‌های آدمیان همواره تحت تاثیر دین و تعالیم دینی قرار داشته است. یکی از مهمترین عوامل و انگیزه‌های مسافرت انسان، باورهای مذهبی و احساسات دینی بوده است. به طوری که انسان از ابتدای تاریخ به زیارت و دیدن مکان‌هایی که برای او مقدس بوده می‌رفت و به زیارت می‌پرداخت. سفر زیارتی از نظر هوگارت عبارت است از سفر به اماکن مقدس به قصد فضیلت معنوی، شفا، استغفار یا شکرگزاری. مقوله گردشگری مذهبی در بین تمام ادیان و مذاهب رایج بوده و پیروان هر دین و مذهبی مراکز و شهرهایی که از لحاظ آنها مقدس فرض می‌شدند را برای بازدید و زیارت انتخاب می‌کردند. در این میان مسلمانان شیعه مذهب نیز مقوله گردشگری مذهبی و زیارت اماکن مقدس را باور دارند. عشق و علاقه ایرانیان به خاندان نبوت همراه با فرهنگ و هنر خلاق و بارور ایرانی، موجب شده که بر مزار پیشوایان دینی و امامزادگان، بناها و زیارتگاه‌هایی در کمال زیبایی و شکوه ساخته شود. این زیارتگاه‌ها در گوشه و کنار ایران اسلامی و در شهرهای کوچک و بزرگ بنا

شده‌اند و محل تجمع و عبادت حاجتمندان و دلخستگانی است که از مداوای رایج ظاهری مایوس شده و برای شفای آلام خود به دامان پیشوایان مذهبی چنگ می‌زنند و از انفاس پاک آنان یاری می‌جویند. گردشگری زیارتی یکی از فعال‌ترین بخش‌های توریستی در ایران محسوب می‌شود و این امر علت وجود تعداد بیشماری زیارتگاه دینی و مذهبی در سراسر ایران است که عده‌ای از آنها مانند: آرامگاه امام رضاع) در مشهد و حضرت معصومه(س) در قم، شهرت جهانی دارند. شهر مشهد، مدفن علی بن موسی الرضاع) امام هشتم شیعیان دوازده امامی، به عنوان بنیادی ترین جاذبه گردشگری مذهبی در ایران، سالانه گردشگران زیادی را در خود پذیرا است. این جاذبه مذهبی به عنوان یکی از شهرهای مقدس جهان قلمداد می‌شود، که سالانه گردشگران زیادی از آن بازدید به عمل می‌آورند. طبق آمار سازمان اوقاف و امور خیریه بیش از ۸۰۰۰ بقعه متبرکه در ایران شناسایی شده است. نمودار شماره (۱) درصد پراکندگی بقاع متبرکه را در استان های مختلف کشور ایران نشان می دهد.

نمودار ۱: درصد پراکندگی بقاع متبرکه در استان های کشور

علاوه بر وجود اماکن مقدس و زیارتی متعدد در ایران و پراکنش آنها در سراسر کشور که سبب شکل‌گیری اکولوژی مذهبی خاصی در این کشور گردیده است وجود فرهنگ مذهبی و سنت‌های اجتماعی شیعه در کشور ایران می‌تواند نقش قابل توجهی در توسعه گردشگری مذهبی ایفا نماید. مراسم فرهنگی- مذهبی که ریشه در باورها و اعتقادات مردم یک جامعه دارند، می‌توانند به عنوان یک رخداد، نقش جاذبه را در جهت جذب گردشگران مذهبی ایفا نمایند. در کشور ایران مراسم تاسوعا و عاشورا یکی از نمونه‌های مراسم فرهنگی- مذهبی مسلمانان شیعی بوده که بیانگر فرهنگ و مذهب آنان می‌باشد و هر ساله در قالب یک حرکت مردمی برگزار می‌شود. این مراسم قابلیت آن را دارد که به صورت یک رخداد در قالب، کارناوال غم به کشورهای دیگر معرفی گردد تا امکان جذب گردشگران مذهبی را فراهم آورد. رونق یافتن جهانگردی در میان کشورهای اسلامی و بازدید مسلمانان از جوامع مسلمان جهان سبب آشنا شدن مسلمین با مشکلات و ویژگی های فرهنگ جوامع اسلامی و دریافتن نقاط اشتراک و اختلاف میان فرهنگ اسلامی خواهد شد. این امر به دنبال خود کمک شایانی در برقراری پیوند و اتحاد میان مسلمین و احیاء دوباره مفهوم اسلامی خواهد نمود. با توجه به این مسئله که زیارت‌های مذهبی بخش عمده‌ای از مسافرت در جهان امروز را شامل می‌شود و وجود اماکن مقدس سبب طولانی شدن مسافرت‌های مذهبی می‌گردد. بنابراین

جهانگردی مذهبی مستلزم توسعه اساسی خدمات، تسهیلات و زیر ساخت‌های جهانگردی است و می‌تواند منافع اقتصادی- اجتماعی قابل توجهی را به همراه داشته باشد. اما در صورتی که در این زمینه به دقت برنامه‌ریزی و سازماندهی صورت نگیرد می‌تواند سبب ایجاد مشکل تراکم و توسعه بیش از حد شود (زین العابدین عموقین، ۱۳۹۰). گردشگری مذهبی بخصوص شیعی می‌تواند افزون بر منافع اقتصادی به عنوان نمادی از هویت و تعاملات فرهنگی و توسعه فرهنگی- دینی در سطوح ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی نیز قلمداد شود (احمدی شاپورآبادی و سبزابادی، ۱۳۹۰).

۳- زیارت امام رضا(ع) در مشهد مقدس و تاثیر آن بر بیداری اسلامی

شهر مشهد با بیش از ۲/۴ میلیون نفر جمعیت به عنوان دومین کلان شهر بزرگ کشور، یکی از کانون‌های مهم گردشگری زیارتی جهان و ایران، سالانه بیش از ۱۵ میلیون گردشگر را به خود جلب می‌کند. گونه‌شناسی گردشگری مشهد از نوع گردشگری مذهبی با هدف زیارت بارگاه ملکوتی حضرت رضا(ع) است. کلان‌شهر مذکور علاوه بر جاذبه قوی مذهبی، از بسیاری از جاذبه‌های تاریخی، فرهنگی، تفریحی و طبیعت گردی نیز برخوردار است. بررسی ترکیب اجتماعی زائران و گردشگران وارده به شهر مشهد نشان دهنده آن است که کارمندان و فرهنگیان با ۲۷ درصد بیشترین سهم را داشته‌اند و پس از این گروه به ترتیب کارگران و کشاورزان، صاحبان مشاغل آزاد، دانش‌آموزان و دانشجویان قرار دارند. بررسی وضعیت مدت اقامت گردشگران وارده به مشهد نشان می‌دهد که متوسط اقامت گروه‌های مختلف گردشگر در شهر مشهد، به میزان ۶/۷ شبانه‌روز نوسان دارد. بیش از ۶۲ درصد از زائران و گردشگران وارده به مشهد در اماکنی اقامت می‌گزینند که دارای دو ویژگی اصلی است: اول اینکه این واحدها عموماً ارزان قیمت و کم هزینه هستند و ثانیاً در پیرامون حرم واقع شده‌اند و ضمن سهولت دسترسی به حرم، هزینه حمل و نقل را نیز بر زائر تحمیل نمی‌کنند. در مجموع می‌توان گفت نزدیک به ۸۰ درصد ترکیب جمعیتی زائران و گردشگران وارده به مشهد را اقشار کم درآمد تشکیل می‌دهند که ترجیح آنها استفاده از اماکن اقامتی ارزان قیمت است. کلان شهر مشهد از بازار تقاضای گردشگری خارجی نیز بهره‌مند است، به طوری که بیش از ۵۰ درصد از گردشگران خارجی کشور (بالغ بر ۶۵۰ هزار نفر) به مشهد مسافرت کرده‌اند. شهر مذکور با احتساب حجم گردشگران داخلی و خارجی مهمترین مقصد گردشگری کشور است که به تنهایی بیش از مقاصد گردشگری استان مازندران، گیلان، اصفهان و شیراز، گردشگر جذب می‌کند و بر همین اساس می‌توان با برنامه‌ریزی مدون و ارائه دستورالعمل‌های خاص فرهنگ انقلابی را به گردشگران خارجی نمایان و از طرفی الگوی ایرانی-اسلامی حاکم بر کشور و به بیانی اسلام ناب را برای آنها بازگو کرد. بر پایه اطلاعات موجود در شهر مشهد ۹۵۷ واحد اقامتی مجاز فعالیت می‌کنند. در حوزه گردشگری مشهد ۹۷ هتل به ترتیب شامل ۳ هتل پنج ستاره، ۷ هتل چهار ستاره، ۲۹ هتل سه ستاره، ۳۰ هتل دو ستاره، و ۲۸ هتل یک ستاره فعالیت می‌کنند. همچنین ۲۴۳ مهمان پذیر و ۱۵۰۰ واحد اقامتی شخصی به گردشگران مشهد خدمات ارائه می‌دهند. براین اساس به لحاظ استقرار هتل، مشهد با بیش از ۵۰ درصد ظرفیت هتل‌های کشور حائز رتبه اول امکانات اقامتی در کشور است. آمارهای موجود حاکی از آن است که سالانه بیش از ۱۵ میلیون زائر به زیارت امام رضا(ع) در مشهد مقدس می‌شتابند و به همین سبب این شهر یکی از مهمترین شهرهای مذهبی شیعیان محسوب می‌شود و همه ساله علاوه بر ایرانیان، مسافران زیادی از کشورهای منطقه به این شهر سفر می‌کنند و می‌تواند یا برنامه‌ریزی دقیق به عنوان کانون اصلی وحدت و همگرایی دول شیعی و نیز کانونی برای ایجاد روحیه عشق و توسل و در کنار آن تقویت روحیه انقلابی و بیداری اسلامی در جهان قلمداد شود چنانکه تا حدودی به این وظیفه نیز نائل آمده است. افزایش شمار زائرین خارجی در مشهد مقدس بیش از هر چیز بیانگر راهبرد توسعه گردشگری زیارتی است که در این سال‌ها به عنوان یکی از مهمترین شاخه‌های جذب گردشگر در کشور مورد توجه قرار گرفته است و آثار مثبت بیشتری نیز می‌تواند از خود برجای بگذارد؛ چرا که حوزه گردشگری، حوزه‌ای است که کشورهای اسلامی می‌توانند با تشریح مساعی یکدیگر، در آن ارزش افزوده برای خود ایجاد کنند و به رشد بیداری جامعه خویش افزوده و این راهبردی است که حتی کشوری مانند مالزی نیز بر آن تکیه کرده و بخش مهمی از برنامه کلان گردشگری اش را بر آن بنا نموده است. اینک اگر ما نیز اهمیت اماکن مقدسه خود را بدانیم و در این مسیر به کار بگیریم، بی‌تردید می‌تواند بسیار کارآمدتر باشد.

۴- گردشگری اسلامی زمینه ساز بیداری اسلامی

گردشگری اسلامی با توجه به ظرفیت‌های بسیار غنی کشورهای اسلامی می‌تواند به طور گسترده بین این ممالک ایجاد و گشته و هر یک از کشورها با پذیرش و ارسال گردشگری بین دول خود می‌توانند از تجربیات و حوادث کشورهای یکدیگر در زمینه مبارزات خود علیه استعمار و همپنین چگونگی اجرای دین مبین اسلام به خوبی آگاهی یافته و به خصوص از تجربیات بیداری اسلامی خود نیز اطلاع یابند. کشور ایران به عنوان اولین کشورهای شوریده علیه حکومت استبداد و استعماری به شمار می‌رود که از پرچم داران بیداری اسلامی در منطقه می‌باشد. انقلاب اسلامی به رهبری امام خمینی (ره)، توانست که در تحقق هدف مرحله‌ای خود به صورتی گسترده با امت اسلامی وارد تعامل شود و حکومت شاهنشاهی را که نماینده استکبار آمریکایی در ایران به شمار می‌رفت و می‌خواست روح اسلام‌گرایی را به سود روح کفرگرایی که با دوران مجوسی‌گری و زردستی‌گری پیوند داشت، ساقط نماید. سقوط این دولت به عنوان پایگاه قوی کفر و استکبار، توسط اسلام انقلابی برخاسته از مرجعیت دینی که از جایگاه مسؤولیت به همه زندگی نظر دارد، صدمه قوی بود که توانست زلزله ایجاد نماید و علامت سؤال بزرگی را برای همه دنیا درباره توان انقلاب آفرینی اسلام و انسان سازی و مقابله با چالش آفرینی دیگران و توان رویارویی، تحریک‌گری و تداوم ایجاد نماید. این انقلاب باعث شد که مسلمانان توان انقلاب آفرینی و پاسخگویی به چالش‌ها و چالش آفرینی و دولت‌سازی به خاطر خودکفایی در قانون‌گذاری اسلام بر اساس خط اجتهاد را درک کنند که خود امر سفر و گردشگری باعث شناسانده شدن بهتر این انقلاب و حرکت بیداری به دیگر کشورهای منطقه و جهان خواهد شد. این امر اعتماد مسلمانان به توان رهبری اسلام را زنده کرد و حس سیاسی متبلور در حس اسلامی آغازیدن گرفت. مسلمانان به این فکر افتادند که انقلاب ممکن است نزدیکترین راه برای برپایی دولت اسلامی باشد و درباره فرایند اصلاحات در برابر فرایند تغییر همه جانبه که عنوان انقلاب و شورش در برابر منافع استکباری در کشورهای اسلامی باشد و در برابر فرایند اصلاحات در برابر فرایند تغییر همه جانبه که عنوان بیداری اسلامی متولد شد که چشم مسلمانان را از خواب بیدار کرد. از این رو نوری را دیدند که اندیشه و خیزش اسلام را فراگرفته است. همین طور مسلمانان را از غفلتی که بر خردها و دل‌هایشان سایه افکنده بود دور نماید و آنان را واداشت که با تمام توان به سوی مواجهه با چالش‌ها بشتابند. توانی که به مصادف خطرها می‌رفت، جراحات‌ها را به جان می‌خرید، دردها را تحمل می‌کرد و با صبر و اخلاص مشکلات جهاد را پذیرا می‌شدند. مسلمانان به فکر ناگواری های جامعه اسلامی در باب آزادی و عدالت افتادند که تابع برنامه ریزی های اندیشه غربی غیر اسلامی بود. می‌گفتند که ضرورت دارد بر اساس مفاهیم اسلامی حرکت‌های انقلابی صورت گیرد تا اینکه انسان مسلمان، اندیشه و عمل و نظریه و اجرایش یکی شود. طوری نباشد که در عبادت مسلمان و در سیاست کافر باشد و از راه منحرف باشد. با توجه به این تلاش‌ها، پرده از باورهای فکری و معنوی مسلمانان برداشته شد و مسلمانان نسبت به اندیشه‌هایی که مطرح می‌شد، تبلیغاتی که در جوامعشان جریان داشت، بیم‌ها و هراس‌هایی که دامن زده می‌شد و طرح‌هایی که برایشان طراحی می‌شد، هوشیار شدند تا اینکه به صورت آگاهانه‌ای فکر کنند و همه آنها را در چارچوب اندیشه‌های اسلامی و احکام دینی مورد مناقشه قرار دهند و در وابستگی و موقعیت و حرکت و تداوم، از استواری برخوردار شوند. به گونه‌ای که در اندیشه و موضع‌گیری‌شان هیچ انحراف و خللی وارد نیاید. بنابراین این اندک آگاهی نیز ناشی از سفر معدود افراد بین دول مسلمان به ایران یا از ایران به آن کشورها می‌باشد که می‌توان با راه انداختن جریان عظیم و پرسود و مثمر ثمر گردشگری اسلامی تبلیغات اساسی را در زمینه بیداری اسلامی به خصوص از نوع ایرانی-اسلامی نمود تا دیگر استکباران و استعمارگران فکر سلطه به کشورهای مسلمان نیافتاده و جریان بیداری اسلامی توسط جریان گردشگری اسلامی همواره پویا باشد.

۵- بحث و نتیجه‌گیری

همانطور که مشاهده گردید، گردشگری در حال حاضر به عنوان یکی از فاکتورهای اساسی در بهبود بسیاری از مسائل کشورها و جهان تبدیل شده است. یکی از مواردی که می‌توان در امر گردشگری به خوبی به آن نائل شده، بحث همگرایی، همفکری و تقویت روحیه برادری می‌باشد که در کنار آن می‌توان اهداف دیگری را نیز مد نظر داشت. کشور ایران با دارا بودن جذابیت‌های بسیار فراوان به خصوص در امر جذابیت‌های گردشگری زیارتی-مذهبی می‌تواند نقش اساسی را در ایجاد روحیه همگرایی و وحدت در جهان اسلام به خصوص در بین دول شیعی مذهب ایفا نماید. کشور ایران به عنوان پرچم دار موفق در شوریدن علیه حکومت استبداد و استعمار می‌تواند طلایه دار مبارزه علیه استبداد و در کل بیداری اسلامی در منطقه بوده، چنانکه تا حدودی به این هدف نیز رسیده است. کشور ایران سالانه پذیرای حجم عظیمی از گردشگران مذهبی می‌باشد که به قصد زیارت مشهد مقدس وارد این شهر می‌شوند تا از مکان مقدس آن یعنی حرم متبرک امام رضا(ع) دیدن نمایند. این فرصتی استثنایی می‌باشد تا با برنامه ریزی های خاص و همچنین تدوین راهکارهایی اساسی بر اساس مشورت با نخبگان و اندیشمندان دانشگاهی و حوزوی به معرفی کشور ایران و دستاوردهای انقلاب اسلامی پرداخته و اسلام ناب محمدی را به آنها معرفی، روحیه جهادی در آنان تقویت و در نهایت به تقویت بیداری اسلامی در منطقه کمک نماییم.

منابع

۱. احمدی شاپورآبادی، محمد علی و احمد سبزآبادی، ۱۳۹۰، تحلیلی بر ظرفیت‌های توسعه گردشگری مذهبی فرهنگی کلان شهر قم، فصلنامه مطالعات ملی، ۴۶، سال دوازدهم، شماره ۲.
۲. احمدی، عباس و الهام السادات موسوی، ۱۳۹۰، جغرافیای شیعه و فرصت‌های ایران در قلمروهای شیعی جهان اسلام، مجموعه مقالات چهارمین کنگره بین المللی جغرافیدانان جهان اسلام، زاهدان، دانشگاه سیستان و بلوچستان.
۳. خسروی، حسین، ۱۳۸۴، بررسی توانمندیهای گردشگری استان قم و اثرات آن در توسعه این استان، پایان نامه کارشناسی ارشد، به راهنمایی محمدحسن ضیا توانا، دانشگاه شهید بهشتی.
۴. رجائی ریزی، محمد علی و همکاران، بررسی و تحلیلی بر گردشگری مذهبی از منظر قرآن و مفاهیم اسلامی، مجموعه چکیده مقالات اولین همایش بین المللی گردشگری دینی و توسعه فرهنگ زیارت، معاونت تبلیغات و ارتباطات اسلامی آستان قدس رضوی، مشهد مقدس، مهر ماه، ۱۳۹۰.
۵. زین العابدین عموقین، یوسف و همکاران، ۱۳۸۹، تحلیل مقوله گردشگری مذهبی با رویکرد شیعی، مجموعه مقالات اولین همایش بین المللی مدیریت گردشگری و توسعه پایدار، دانشگاه آزاد واحد مرودشت.
۶. سازمان جهانی جهانگردی، ۱۳۸۱، برنامه ریزی ملی و منطقه ای جهانگردی، ترجمه محمود عبدا لله زاده، تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگی.
۷. کریمی، جعفر و محمد هاشمی، ۱۳۸۹، شناخت آسایش اقلیمی شهرهای زیارتی استان اصفهان با روش ترجونگ در ماه‌های فروردین و تیر، مجموعه مقالات همایش منطقه‌ای کاربرد جغرافیای طبیعی در برنامه ریزی محیطی، دانشگاه آزاد خرم آباد
۸. مؤمنی، مصطفی، مظفر صرافی و محمد قاسمی خوزانی، ۱۳۸۷، ساختار و کارکرد گردشگری مذهبی، جغرافیا و توسعه ش ۱۱.
۹. ولایتی، علی اکبر و مهدی جمالی نژاد، رویکرد گردشگری مذهبی در کلان شهرهای ایرانی اسلامی، مجموعه چکیده مقالات اولین همایش بین المللی گردشگری دینی و توسعه فرهنگ زیارت، معاونت تبلیغات و ارتباطات اسلامی آستان قدس رضوی، مشهد مقدس، مهر ماه، ۱۳۹۰.